

ПРАВО, НОРМА ПРАВА І ВЛАДА

Костицький В.В., професор, доктор юридичних наук, академік Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

V. Kostytsky LAW, LEGAL NORM AND POWER

Prof. V. Kostytsky, LLD, academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, professor of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

***Анотація:** У статті досліджуються проблеми сучасного праворозуміння, визначається участь суспільства, держави та суду у творенні права. Автор відзначає значимість морального джерела правотворчості, подає своє розуміння правової норми як невичерпного джерела енергії, своєрідного соціального феномену.*

***Ключові слова:** право, праворозуміння, теолого-соціологічне розуміння права, правова держава, суд, судова правотворчість, норма права.*

***Abstract:** The article deals with the issues of the modern understanding of law, the role of the society, state and court in lawmaking. The author notes the importance of the moral source of lawmaking and presents his understanding of the legal norm as the inexhaustible source of energy and a sort of a social phenomenon.*

***Key words:** law, understanding of law, theological and sociological understanding of law, rule of law, court, judicial lawmaking, legal norm.*

Право як соціальний феномен і система містить сукупність норм, яка побудована за ієрархічною структурою, що визначає особливості суспільного життя, поведінки індивіда та функціонування механізму держави. У такому розумінні право є системою норм і правил поведінки, системою права. Система права включає галузі права та інститути права. Системність – закон „життя” права. Руйнування системності означає „смерть” права.

Найменшою структурною складовою у системі права є правова норма – конкретне правило поведінки, часто установлене або санкціоноване і забезпечуване державою. Норма права залишається соціальною нормою. Правова норма як і соціальна норма – абстрактні. Соціальна і правова норми розраховані на «m», тобто невизначену, кількість застосувань невизначеною, тобто «n-ою», кількістю суб'єктів. У цьому феномені і соціальних норм, і права як невичерпного джерела забезпечення суспільного порядку

Норму права можна порівнювати з молекулою речовини. Молекула – це найменша складова речовини, яка зберігає властивості цієї речовини. Молекула води є водою, а два атоми водню або атом кисню мають інші у порівнянні з водою властивості. Норма права – це найменша частинка права, яка зберігає властивості і особливості права. Кожне із наведених вище визначень права і його зовнішніх проявів є свого роду „прожектором”, який „освітлює” право як феномен суспільного життя із певної точки, що дозволяє виявити складну природу права тільки частково. Акумуляовано ці положення знаходяться у Конституції України.

Нарешті, право – це сукупність усіх правових явищ суспільства, яку ми називаємо правовою системою. За місцем і роллю закону, джерелами права, значенням судового рішення у розвитку права знаємо романо-германську сім'ю правових систем, сім'ю правових систем загального права, а також релігійні правові системи та зникаючу соціалістичну правову систему[1].

Ще одне розуміння права як соціального явища нерозривно пов'язане із соціумом. Як соціальне явище право знаходить свій вияв у суспільних відносинах. Право „живе” доки воно застосовується суспільством і твориться ним. Право включає як державно-владні веління, так і норми звичаєвого права, традиції, моральні норми. Тому ми справедливо вище констатували, що суспільне життя регулюється не тільки правовими

нормами, але й не-правом, тобто силою звички, модою, пережитками, ціннісними установками особи. Результатом правового життя тут є правова культура суспільства.

Отже, право є феномен сучасної цивілізації, створений соціумом в рамках Морального імперативу добра і справедливості, вищих законів (Божественних, космічних, як про це зазначено у роботах ряду вчених), за якими людина, створена за праобразом Божим, наділена талантом і правом на творчість.

Право є не результатом сліпого наслідування вищої волі. Творець наділив людину і суспільство розумом та визначив через заповіді основні засади суспільного життя і міжособистісних та колективних відносин, визначив моральні імперативи[2].

Не вступаючи у дискусію, чи природні права людини даровані Богом, а чи належать індивіду як елементу живої природи, як біосоціальної істоті, зазначимо, що в їх основі – імперативи вищих законів, у рамках яких суспільство творить право – традицій, звичаїв, моральних норм, а також нормативні правові акти. Право – результат творчої діяльності соціуму, соціальне явище, створене соціумом у рамках, що визначаються моральними законами, установленими Всевишнім, Вищим Розумом. Нарешті, право є засобом закріплення влади. Знаємо, що влада – це інституційна здатність того чим іншого суб'єкта суспільних відносин робити свої веління обов'язковими для інших.

У системі влади виділимо владу духовну, що має в основі Вищу волю, Моральний імператив, які «поміщені» у віру та підтримуються релігією. Наступними рівнями влади є влада народу, яка реалізується ним через державу (державну владу) та місцеве самоврядування, влада капіталу та «четверта» влада – інформаційна влада ЗМІ.

Влада народу[3;4] здійснюється ним через канали прямої демократії (вибори, референдум, право законодавчої ініціативи), а також державою через законодавчу, судову, контрольно-наглядову, атестаційну та виконавчу гілки влади. Місцеве самоврядування реалізує владу народу через місцеві референдуми, територіальні ради, їх органи виконавчої влади та інститут сільських, селищних та міських голів, а також через органи громадської самодіяльності – домові, вуличні, квартальні комітети, батьківські комітети у школах, громадські ради.

Звичайно, об'єктом дослідження соціології права є у першу чергу влада народу та державна і самоврядна влада. Інші форми влади вивчаються соціологією права тільки у зв'язку із правовими проблемами, що виникають у процесі здійснення влади: питання взаємовідносин церкви і держави. реєстрації релігійних організацій, церковного майна, влада капіталу є предметом вивчення у зв'язку із правовими проблемами діяльності транснаціональних корпорацій, гарантіями підприємництва, правовими проблемами діяльності банків та інших фінансових установ. Зазначимо, що влада капіталу частіше «непомітна» для права, оскільки реалізується і поза правом: вплив на вибори, підтримка політичних партій, лобіювання, вплив на вищу державну владу і т.п.

Створення оптимальної моделі інституту влади розглядаємо як одну із найбільш важливих складових конституції як Суспільного Договору поруч із закріпленням прав і свобод людини та визначенням гарантій їх реалізації. Думки про те, що сьогодні влада уже не може бути поділена на гілки, дещо передчасні. Адже розподіл влади є гарантією не тільки реалізації прав і свобод людини і народу. Розподіл влади є гарантією стабільності влади та забезпечення участі народу у здійсненні влади. Тому у конституції мають бути закріплені принципи організації влади, у тому числі і державної. Такими, окрім принципу розподілу влади, назвемо самостійність „гілок” влади, невтручання органів влади однієї „гілки” у діяльність органів влади іншої „гілки”, неможливість перебрання одним органом влади функцій іншого органу влади, принцип рівноваги та балансів між гілками влади, принцип реалізації повноважень органами влади у рамках здійснення влади народу, принцип повновладдя народу, які знайшли своє відображення у розробленому автором проекті Конституції України[5;6].

Розглядаючи право як універсальний інструмент суспільної злагоди, оптимального балансу секторів громадянського суспільства, приходимо до висновку, що держава не володіє монопольним правом на установлення правових приписів.

Це положення аргументовано висловлене ще Євгеном Ерліхом, видатним вченим, одним і з основоположників соціології права, який поруч із правом держави (сьогодні скажемо: поруч із нормативно-правовими актами) бачив ще й право юристів та живе право суддів[7, 47].

Державне право – це всі правові приписи, які створені лише державою і без якої вони не могли б існувати. Державне право, як писав у свій час Євген Ерліх, – це, передусім, організаційні приписи військових, поліцейських і податкових законів, а також «норми втручання», за допомогою яких держава запроваджує зміни в соціальні структури.

Окремо Є. Ерліх виділяє право юристів, під яким розумів сукупність норм-рішень, тобто правових положень, відповідно до яких суди вирішують правові спори. Вони виникають через недосконалість, неповноту «організаційного права», до права юристів входить також і правова доктрина, в якій раніше створені правові рекомендації (пропозиції) пристосовуються до соціальної ситуації і тим самим набувають життєвої сили[7].

Переконатися у цьому не складає особливих труднощів. Ряд відомих принципів та положень суспільного порядку поступово переходять із сфери суспільного ужитку у якість наукових доктрин до числа нормативно-правових приписів. Серед них назвемо принцип верховенства права, принцип розподіл влади, термін довіччя, зусиллями автора зафіксований у проекті та надалі передбачений у Конституції України 1996 року. Ці ідеї Євгена Ерліха опубліковані ще у 1911 р. Товариством українсько-руських правників у Львівському «Правничому віснику» і окремим випуском праці «Про живе право» з описом методології дослідження, у праці «Живе право народу Буковини» (1913 р.) тощо.

Разом з тим він вважає, що «життя повинне було б перетворитись в пекло, якби воно регулювалось тільки правом»[8]. Під правом у даному випадку Є. Ерліх розумів норми закону, що виступають як «система твердо встановлених правових правил», яка «за своєю природою завжди має прогаліни». На його думку ця система «застаріває в той самий момент, коли вона встановлена». Отже, проникнення у сферу права норм звичаїв, моралі та інших соціальних норм, Є. Ерліх відносить не до стадії створення норм законодавства, а лише до стадії їх застосування.

Разом з тим, застосування норм права не може призвести до однакових результатів, які передбачає законодавець, тому, що «ніяка теорія не спроможна стати на перешкоді суспільним явищам, до яких застосовується право, продовжувати постійно розвиватись і щохвилини поповнювати новим змістом встановлені для рішень норми»[7]. Кожна норма права – невичерпне джерело, яке містить правило поведінки або ціннісну норму, ідею, яка розрахована, як ми уже відзначили на початку статті, на невизначено безмежну («m - y») кількість застосувань невизначеною («n - oю») кількістю суб'єктів права[8].

Суддя повинен завжди сам віднайти норму для вирішення конкретної справи, незалежно від того, вирішує він дану справу на основі правової норми чи без неї. Вільне правознаходження суддею в момент прийняття рішення щодо конкретного випадку – кращий спосіб для вирішення проблеми правосуддя[9]. Крім того, «не можна заперечувати той факт, що особи, які покликані застосовувати право, діти свого народу і свого часу, будуть застосовувати право в дусі їхнього народу та їхнього часу, який є і їхнім духом, а не в дусі минулих століть згідно з намірами законодавця»[7,7].

Тому спробуємо сформулювати попередні висновки, які б ілюстрували твердження, що теолого-соціологічне розуміння права дозволяє зробити висновок про те, що «накладаючи» абстрактну норму права на юридичний факт суддя творить право, «оживляє» мертву норму, нормативний припис із тексту закону, трансформує його у диття ян нове правило поведінки.

Додатково привернемо увагу до таких обставин. Суд ухвалює рішення від імені України. Жоден інший державний інститут не уповноважений ухвалювати свої приписи від імені України, за винятком Парламенту або Президента України.

У рішенні суду міститься правило поведінки, яке є обов'язковим не тільки для осіб, зазначених у цьому рішенні. Судове рішення породжує права або обов'язки для невизначеного кола осіб, незалежно від того, чи це рішення стосується прийняття спадщини, чи містить вирок злочинцю.

З таким рішенням можуть бути пов'язані ряд непередбачуваних фактів. Наприклад, можливість працевлаштування, участі у виборах для засудженого, або можливості претензій на майно з боку невизначеного числа людей, передбачені правовими приписами способи захисту майнових прав спадкоємця.

Рішення суду містить у собі акумульовані ціннісні підходи до оцінки обставин справи з врахуванням моральних та інших обставин суспільного життя. Звідси, суд нарівні з представницькими органами державної законодавчої влади і місцевого самоврядування влади творить право.

Список використаних джерел

1. Давид Р. Основные правовые системы современности. /Пер. с фр. И вступ. Ст. В.А.Туманова. – М.: прогресс, 1988. – 496с.
2. Костицький В.В. Право як цілісність: теолого-соціологічний підхід. – Соціологія права, 2012, №1(3). – с.-9.
3. Костицький В.В. Влада народу: сім функціональних гілок влади (проблеми ренесансу в теорії права). - Малий і середній бізнес, 2010.- с.4-14; його ж:
4. Костицький В.В. Розподіл влади у правовій державі та соціально-нормативне закріплення ідеї свободи і демократії. – Соціологія права. – 2011, №2, - с.3-6.
5. Конституція України (Основний Закон України) (проект). Упорядник Костицький В.В. – К.: Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2006. – 150 с.
6. Конституція України (проект нової редакції)/ упорядник В.В. Костицький. – Дрогобич: Коло, 2015. – 100с.
7. Ehrlich E. Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft. – Leipzig, 1903. S.17.
8. Костицький В.В. Проблеми ренесансу в сучасній теорії права. – Малий і середній бізнес. – 2009, №1-2. – С. 3 – 10.
9. Костицький В.В. Судова влада: теоретико-правові проблеми розподілу влади (від Монтеск'є у ХХІ століття) – Становлення господарської юрисдикції в Україні – 20 років досвіду. Проблеми і перспективи : матеріали науково-практичної конференції (24-26 трав. 2011, м. Одеса) / Вищий господарський суд України ; Одеський апеляційний господарський суд ; відп. За вип. : А.Й. Осетинський [та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2011. – С. 68–73.; Судова влада: світовий досвід і принципи судової реформи в Україні; Правосуддя – гарант законності у сфері економічних правовідносин (Міжвідомчий науковий збірник); Київ, 2000.

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДСЬКІСТЮ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Мамчур Л.О., здобувач Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Mamchur L.O. INTERACTION OF POLICE WITH PUBLIC: LEGAL ASPECTS

Анотація. У статті автор дослідив поняття та особливості взаємодії органів Національної поліції України з громадськістю. Автором встановлено основні форми взаємодії органів поліції з громадськими організаціями, засобами масової інформації, окремими громадянами. Автором акцентовано увагу на важливості взаємодії у напрямку забезпечення обізнаності про діяльність органів поліції та правоохоронної діяльності загалом. Внесено пропозицію до Закону України «Про Національну поліцію» в напрямку оптимізації правового регулювання форм взаємодії поліції з громадськістю.

Ключові слова: органи поліції, взаємодія з громадськістю, обізнаність, Експертна рада з питань дотримання прав людини та реформування органів внутрішніх справ при Міністерстві внутрішніх справ України, звернення громадян.